

University of Groningen

Publieke belangen van de sociale zekerheid

Tollenaar, A; Plantinga, M.

Published in:
SMA, november/december - nr. 11/12, p. 466-471

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2008

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Tollenaar, A., & Plantinga, M. (2008). Publieke belangen van de sociale zekerheid. *SMA*, november/december - nr. 11/12, p. 466-471, 11/12, 466 - 471.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

PUBLIEKE BELANGEN VAN DE SOCIALE ZEKERHEID

AUTEURS

Mr. dr. A. Tollenaar en
mevr. dr. M. Plantinga

Deze bijdrage is gebaseerd op onderzoek dat is verricht in het kader van het door de Stichting Instituut GAK gefinancierde project 'Borging van publieke belangen van een meer gepri-vatiseerde sociale zekerheid'.¹ Dit onderzoek grijpt aan bij de constatering dat de rol van de overheid ten aanzien van sociale zekerheid aan verandering onderhevig is. Zowel voor wat betreft de omvang van de aanspraken op publieke sociale zekerheid, als de toedeling van (sociale) risico's en de wijze waarop deze aanspraken kunnen worden geëffectueerd, is de rol van de overheid veelvuldig heroverwogen en herzien. Ook in de rijke historie van dit blad is het vraagstuk over verdeling van verantwoordelijkheden in de sociale zekerheid veelvuldig aan de orde geweest.²

1. Inleiding

De dominante tendens is dat de rol van de overheid *afneemt* en dat er *meer* aan de markt wordt overgelaten, of in ieder geval *vaker* gebruik wordt gemaakt van marktinstrumenten om de sociale zekerheid te organiseren. Voorbeelden bij uitstek zijn de ontwikkeling van een private re-integratiemarkt en de verschuiving van verantwoordelijkheid voor arbeidsgerelateerde risico's op ziekte en arbeidsongeschiktheid. Deze veranderingen staan niet op zichzelf. Wanneer men de sociale zekerheid vanuit een historisch perspectief beschouwt, valt op dat ook de omgekeerde beweging heeft plaatsgevonden: de overheid heeft taken overgenomen van private partijen en de rol van sociale partners is teruggedrongen. Zo bezien is de vormgeving van de sociale zekerheid een proces van continue bijstelling en herontdekking. Bij verschuivingen van verantwoordelijkheden rijst de vraag wat de publieke belangen van de sociale zekerheid zijn. Waarvoor draagt de overheid *in ieder geval* verantwoordelijkheid en wat moet dus worden geborgd? Dit is één van de fundamentele vragen in het onderzoeksproject. In dit artikel wordt een redenering gevolgd waarmee deze publieke belangen kunnen worden herkend.

In de volgende paragraaf wordt ingegaan op de verschillende benaderingen waarmee publieke belangen kunnen worden herkend. Vervolgens worden deze benaderingen toegepast op twee deelterreinen van de sociale zekerheid die gekenmerkt worden door recente beleidswijzigingen: de re-integratie van bijstandsgerechtigden en de werkgerelateerde risico's van ziekte en arbeidsongeschiktheid. Beide casestudy's illustreren dat de verschuiving tussen publiek en privaat in de sociale zekerheid meerdere dimensies heeft, waarbij de dichotomie 'markt versus overheid' uitbreiding behoeft met de voor de sociale zekerheid herkenbare tussenvariant van

het maatschappelijk middenveld.³ Sociale zekerheid is immers niet uitsluitend een taak van overheidsbemoeienis of marktinitiatieven, ook sociale partners hebben altijd een belangrijke rol gespeeld bij de totstandkoming van sociale zekerheid. Tussen deze drie uitersten (overheid, markt en maatschappelijk middenveld) komen publieke belangen tot hun recht.

2. Definieren van publieke belangen

2.1. Economisch perspectief

Het vraagstuk wat tot de overheid behoort en wat op een andere manier geregeld kan worden, wordt onder meer in de economische wetenschappen behandeld. Economen bestuderen publieke belangen vanuit het gezichtspunt van het falen van de markt.⁴ Het uitgangspunt in deze redenering is dat burgers in beginsel onderling tot de meest doelmatige oplossingen komen door transacties aan te gaan.⁵ Dit leidt tot een markt van vraag en aanbod, waarin interventie door de overheid alleen kan worden gerechtvaardigd als de markt faalt. Marktfalen kan zich voordoen indien de transactie tussen burgers negatieve consequenties heeft voor een derde die niet wordt gecompenseerd. Ook komen soms transacties in het geheel niet tot stand omdat het risico bestaat dat anderen gratis mee zullen liften zonder aan de voorziening bij te dragen. In deze gevallen dient de overheid corrigerend op te treden, bijvoorbeeld door de burger die nadeel ondervindt te compenseren of door deelname aan een collectief goed af te dwingen. De economische oriëntatie op publieke belangen is herkenbaar bij beleidswijzigingen op uiteenlopende beleidsterreinen. Zo vormde bij de herdefiniëring van de rol van de overheid in onder meer openbaar vervoer, infrastructuur en nutsvoorzieningen, het falen van de markt een toetsingskader om verantwoordelijkheden van de overheid naar de markt over te hevelen, of juist binnen de overheid te houden. Datzelfde geldt ook voor de sociale zekerheid. Weliswaar worden enerzijds taken naar de markt overgeheveld, omdat bijvoorbeeld wordt verondersteld dat werkgevers zich het best zelf kunnen verzekeren tegen arbeidgerelateerde risico's. Tegelijkertijd blijft een publiek vangnet noodzakelijk om het falen van de markt, bijvoorbeeld wanneer de werkgever in betalingsnood verkeert, op te heffen. Dit voorbeeld illustreert dat beleidswijzigingen waarin de rol van de overheid verandert, informatie op kunnen leveren over de publieke belangen van, in dit geval, de sociale zekerheid.

Het toelaten van marktmechanismen vergt immers een afbakening van de taak en verantwoordelijkheid van de overheid, waarin wordt aangegeven waar de markt, naar verwachting, tekort zal schieten.

2.2. Politicologisch perspectief

In de praktijk vormt het politieke debat en de daarin verscholen ideologie een complicerende factor voor het definiëren van publieke belangen. De argumentatie dat de markt faalt, vergt een inschatting van externe effecten en waardering daarvan door de wetgever. In een politicologische benadering van publieke belangen staat dit normatieve debat centraal en worden publieke belangen gedefinieerd als de belangen die door de wetgever worden erkend en waarvoor de overheid verantwoordelijkheid wil dragen.⁶ Ook in deze benadering leveren beleidswijzigingen informatie op over publieke belangen. De aanleiding voor overheidsingrijpen is in dit geval niet het falen van de markt, maar het falen van (eerder) overheidsbeleid.⁷ De overheid slaagt er bijvoorbeeld niet in om zelf de aanspraken op uitkeringen efficiënt te verdelen, of constateert dat het publiek maken van een risico leidt tot misbruik. Het bijstellen van overheidsbeleid resulteert dan in het gebruik van overheidsvreemde instrumenten, zoals het uitbesteden van taken aan een private marktpartij, het afsluiten van contracten met uitkeringsgerechtigden of het verschuiven van een risico naar een private partij.

2.3. Juridisch perspectief

Het politieke debat en de beleidswijzigingen vinden plaats in een steeds verder verfijnd raamwerk van sociale grondrechten. Het sociale grondrecht op sociale zekerheid impliceert een verantwoordelijkheid van de overheid voor het verstrekken van sociale zekerheid. Er is discussie mogelijk over de vraag hoever deze verantwoordelijkheid reikt en in hoeverre deze verantwoordelijkheid ook leidt tot afdwingbare rechten voor justitiabelen. Het 'hart' van het recht op sociale zekerheid valt echter moeilijker te betwisten: de overheid dient te zorgen voor een bestaansminimum voor eenieder en moet ingrijpen op het moment dat de markt niet zodanig functioneert dat aan de doelstellingen van de sociale zekerheid, zoals de wetgever die formuleert, tegemoet wordt gekomen.⁸ De grote bewegingen in de sociale zekerheid, waarin de publieke belangen worden aangeduid, kunnen daarom eveneens worden beschouwd vanuit het juridische perspectief, waarin de reikwijdte van het recht op sociale zekerheid centraal staat.

2.4. Herkennen van publieke belangen: bestuderen van beleidswijzigingen

In de volgende paragrafen worden deze benaderingen toegepast aan de hand van een korte beschrijving van grote structuurwijzigingen bij de re-integratie van bijstandsgerechtigden (par.

3) en de risico's van ziekte en arbeidsongeschiktheid (par. 4). Beide voorbeelden illustreren hoe publieke belangen zich door de tijd heen ontwikkelen en wat tegenwoordig tot publieke belangen van de sociale zekerheid kan worden gerekend.

3. Publieke belangen bij re-integratie van bijstandsgerechtigden

3.1. Van private naar publieke verantwoordelijkheid

Het bieden van bestaanszekerheid vormt vandaag de dag een belangrijk publiek belang. Uit art. 20 Grondwet volgt dat de overheid verantwoordelijkheid draagt ten aanzien van de bestaanszekerheid van haar burgers. Dat de overheid deze rol moet vervullen is echter niet altijd vanzelfsprekend geweest.⁹ Bij de eerste poging de rol van de overheid op het gebied van de armenzorg te definiëren, vormde het subsidiariteitsbeginsel de voornaamste scherprechter. Het bieden van bestaanszekerheid werd in eerste instantie overgelaten aan het particuliere initiatief en kwam tot stand door kerken of andere charitatieve instellingen. In de eerste Armenwet van 1854 werd deze rol van de maatschappelijke instellingen benadrukt: de (gemeentelijke) overheid zou slechts bijstand verlenen indien de particuliere instellingen niet in bijstand zouden voorzien. In de privaat georganiseerde armenzorg was sprake van een sterke sociale controle, zowel gericht op de inzet van de arme om zelf in zijn eigen onderhoud te voorzien, als op de besteding van de via de armenzorg verschaftte middelen.

Een belangrijk nadeel van de particuliere charitas betrof het risico dat sommige armen tussen wal en schip belandden. Bovendien waren de criteria om in aanmerking te komen voor bijstand vaag en vaak niet ter zake doend. De kerkelijke bijstand was bijvoorbeeld afhankelijk van een religieuze gezindte. De Armenwet van 1912 vormt hierop een eerste reactie: de overheid krijgt de mogelijkheid de particuliere armenzorg aan te vullen. Deze wet garandeerde echter nog geen bestaanszekerheid. Nog altijd was bijstand geen recht maar een gunst. Dit veranderde pas in de Algemene bijstandswet (AWB) van 1965, waarin de aanspraak voor het bestaansminimum voor het eerst werd geëxpliciteerd. Degene die onder het bijstandsminimum dreigde te geraken, kon een beroep doen op een onvoorwaardelijk en universeel recht dat ook in rechte kon worden afgedwongen.¹⁰

Met de verschuiving van de verantwoordelijkheid voor het bestaansminimum van het maatschappelijk middenveld naar de overheid, komt ook de zorg voor re-integratie van degenen die een beroep doen op een bijstandsuitkering steeds verder bij de overheid te liggen. In de crisisjaren voor de Tweede Wereldoorlog werd werkverschaffing gehanteerd als publiek instrument om (vooral) de man des huizes in staat te stellen de ledigheid van het werkloze bestaan te ontvluchten.

ten.¹¹ Later vond de ondersteuning van de bijstandsgerechtigde voornamelijk plaats via de publieke arbeidsbureaus.

3.2. Van publieke naar private verantwoordelijkheid
Hoewel de verplichting tot medewerking aan re-integratie op de arbeidsmarkt van meet af aan een belangrijk element geweest is in de publieke bijstandverlening, lag de nadruk in het stelsel van de Algemene bijstandswet op de rechtmatigheid van de bijstandsverlening en minder op het weer aan het werk krijgen van degenen die van een bijstandsuitkering leefden.¹² Voor de uitvoerders van de ABW – de gemeentebesturen – waren weinig prikkels ingebouwd om het aantal bijstandsgerechtigden te minimaliseren. Deze vorm van overheidsfalen werd gecorrigeerd door de Wet structuur uitvoeringsorganisatie werk en inkomen (Wet SUWI) en de Wet werk en bijstand.

De bijstelling heeft primair betrekking op een herdefiniëring van wat tot de verantwoordelijkheid van de overheid behoort en welke verantwoordelijkheid de burger zelf draagt. Een aanscherping van de plicht om 'algemeen geaccepteerde' arbeid, in plaats van 'passende arbeid' te accepteren, is hiervan een illustratie.¹³ Burgers zijn primair zelf verantwoordelijk voor hun bestaanszekerheid en kunnen pas bij de overheid aankloppen als ze niet in hun eigen bestaan kunnen voorzien.¹⁴

Een ander antwoord op het overheidsfalen heeft betrekking op de vormgeving van de relatie tussen overheid en burger. De bijstandsgerechtigde heeft een publieke aanspraak op ondersteuning bij re-integratie maar ter uitvoering van deze publieke aanspraak worden vaak private re-integratiebureaus ingeschakeld en worden ter effectivering van de ondersteuning contractsrelaties geconstrueerd.¹⁵

Het laatste antwoord op het overheidsfalen heeft betrekking op de veranderde bekostigingsstructuur die het voor gemeenten aantrekkelijk maakt om de instroom in de bijstand te beperken en de uitstroom te laten toenemen. Dit leidde tot nieuwe re-integratie-instrumenten, zoals Work First-projecten, waarin bijstandsgerechtigden een plicht krijgen opgelegd om te werken voor hun uitkering, om te voorkomen dat de afstand tot een reguliere baan onoverbrugbaar zou worden.¹⁶ De opkomst van dit instrument illustreert dat de bijstandsuitkering niet langer wordt beschouwd als een eenzijdige gunst, maar als een uitkering op basis van wederkerigheid. Het niet nakomen van de werkverplichting kan leiden tot verlaging van de bijstand.¹⁷ Dat dit instrument zijn beperkingen kent, werd zeer recent duidelijk gemaakt door de Rechtbank Arnhem: Work First moet wel gepaard gaan met maatwerk.¹⁸

4. Publieke belangen bij risico's op ziekte en arbeidsongeschiktheid

4.1. Van private naar publieke verantwoordelijkheid
Werknemers waren voor de verzekering van het risico op het inkomensverlies ten gevolge van ziekte en arbeidsongevallen lange tijd aangewezen op hun werkgever, die mogelijk een fabrieksfonds had ingesteld of zich had aangesloten bij een bedrijfstakfonds. Deze fondsen werden gevoed door de heffing van premies van de werknemers. Niet zelden werd deze premieheffing door de werknemer ervaren als een verkapte loonsverlaging, zodat een verplichte verzekering maar moeilijk van de grond kwam.¹⁹ De nadelen van de private sociale zekerheid laten zich raden. Er traden enorme verschillen op, zowel voor wat betreft dekking als de organisatievorm, waaronder de invloed van werknemers. Een ander probleem was dat de private kassen niet altijd zekerheid boden, omdat ze leeg bleken te zijn zodra zich een ongeval voerde en een beroep op uitkering werd gedaan. Tegen deze achtergrond kwam de Ongevallenwet van 1901 tot stand, waarin bestaande particuliere ongevallenkassen werden geïnstitutionaliseerd en, voor zover ze nog niet bestonden, verplicht werden gesteld. De wet bevatte een verzekeringsplicht en stelde enkele minimale eisen ten aanzien van de solvabiliteit van het fonds. De reikwijdte van de wet was in eerste instantie beperkt tot een aantal branches, maar breidde zich geleidelijk uit. Ook de dekking werd verfijnd toen in 1913 de Invaliditeitswet tot stand kwam.

Met de rechtsgrond die Van Rhijn na de Tweede Wereldoorlog formuleerde,²⁰ werd een nieuwe grondslag geboden voor de verzekering van arbeidsrisico's: sociale zekerheid zou zich niet moeten beperken tot bescherming van het sociale minimum, maar tot de bescherming van de verworven welvaartspositie. Tegen deze achtergrond kwam in 1967 de WAO tot stand, waarin de dekking is gerelateerd aan het verlies van verdienvermogen.

De solidariteit die in de markt niet tot stand kwam, dwong tot een door de wetgever opgelegde verzekeringsplicht. Daarbuiten werd de verzekering van de arbeidsgerelateerde risico's grotendeels overgelaten aan werkgever en werknemers. Zowel voor wat betreft de precieze afbakening van de risicoverdeling in de vorm van de bovenwettelijke aanspraken, als de effectivering van de aanspraken via de Raden van de Arbeid en later via de bedrijfsverenigingen, leunde de sociale zekerheid voor een belangrijk deel op het georganiseerde overleg tussen werkgever en werknemers.

4.2. Van publieke naar private verantwoordelijkheid
De institutionele vormgeving van de werknemersverzekeringen bood sociale partners de ruimte om de dekking te misbruiken, zo werd pijnlijk duidelijk in de enquête-Buurmeijer. De

rollen van de overheid en de sociale partners waren onvoldoende scherp afgebakend, met als gevolg dat sociale partners in tijden van economische tegenslag werknemers af lieten vloeien naar de WAO, dat een hogere dekking bood dan de WW. Bovendien hadden de bedrijfsverenigingen een sterk geëngageerd karakter en wilden 'goed doen' door claims relatief marginaal te beoordelen. Werknemers kwamen daardoor makkelijk in het net van de WAO terecht.²¹

Het gevolg was dat het stelsel van werknemersverzekeringen te zwaar drukte op de collectieve lasten. De beleidswijzigingen hadden enerzijds betrekking op het beperken van de ruimte voor corporatisme, door het instellen van een volledig publiek toezichtsorgaan (Ctsv). Daarnaast werden marktprikkels geïntroduceerd waardoor de werkgever geconfronteerd werd met de kosten van ziekte en arbeidsongeschiktheid.²² De werkgever kreeg een loondoorbetalingverplichting voor de eerste periode van ziekteverzuim van zijn werknemer. Met de WIA ligt ook het risico op gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid van werknemers bij de werkgever.

De overheid draagt echter wel de eindverantwoordelijkheid voor de welvaartsbescherming van de werknemer: de overheidsbemoeienis met de arbeidsrisico's is echter beperkt tot enerzijds de claimbeoordeling en anderzijds het creëren van een vangnet in het geval het private krachterspel faalt.

5. Conclusie

De voorgaande beschrijvingen illustreren dat de dichotomie tussen overheid en markt de ontwikkelingen in het beleidsterrein van de sociale zekerheid onvoldoende specificeert. Sociale zekerheid is altijd gebaseerd op elementen uit drie pijlers: markt, overheid en maatschappelijk middenveld. De bewegingen tussen markt, overheid en maatschappelijk middenveld illustreren dat een overkoepelend idee over wat tot de publieke belangen behoort, ontbreekt. Het onderzoek naar de borging van de publieke belangen van de sociale zekerheid probeert een antwoord te bieden op de vraag wat de publieke belangen van sociale zekerheid zijn. Hiertoe wordt een multidisciplinaire aanpak gehanteerd, waarin zowel economische, juridische, politicologische, als bestuurskundige redeneringen worden gebruikt om publieke belangen te herkennen. In dit artikel is een eerste aanzet gegeven van een dergelijke analyse. De analyse sluit aan en bouwt voort op de aanpak zoals Vonk die hanteert in zijn oratie. Hij hanteert een juridische methode om de publieke belangen van de sociale zekerheid te onderscheiden.²³ Dit resulteert in zeven basisprincipes van sociale zekerheid, die, volgens ons, ook gelding hebben buiten het recht.

De eerste drie publieke belangen die Vonk onderscheidt, hangen samen met het doel van sociale zekerheid. Het stelsel van sociale zekerheid moet *bestaanszekerheid* bieden, moet erop

gericht zijn om burgers te ondersteunen *zelf in het onderhoud* te voorzien en moet *betrouwbaar* zijn. In de twee beschreven deelterreinen vormden dit publieke belangen die onvoldoende tot hun recht kwamen in de markt of in het particuliere initiatief en die overheidsingrijpen rechtvaardigden. De fundering van deze publieke belangen in het recht – zoals art. 20 Grondwet voor wat betreft de bestaanszekerheid – illustreert dat de overheid in ieder geval zorg draagt voor deze belangen.

De doelstellingen van de sociale zekerheid zegt nog niets over de vormgeving van het stelsel van sociale zekerheid. Het belang van bestaanszekerheid kan bijvoorbeeld worden geborgd door de werkgever te verplichten tot loondoorbetaling bij ziekte en de aanspraak op publieke middelen te beperken tot de gevallen waarin de werkgever in betalingsnood verkeert. De keuzevrijheid met betrekking tot het stelsel is echter niet onbeperkt: de tweede categorie publieke belangen leidt tot eisen aan de vormgeving van sociale zekerheid. *Solidariteit* en *gelijkheid* zijn de twee publieke belangen die juist bij een verschuiving naar private instrumenten dienen te worden gewaarborgd. In de twee beschreven deelterreinen speelden ook deze publieke belangen een belangrijke rol.²⁴ Solidariteit vormt de grondslag voor een verplichte verzekering: de 'goede' risico's moeten bijdragen aan de dekking van de slechte risico's, omdat anders in het geheel geen verzekering in stand kan worden gehouden. De eis van gelijkheid hangt hiermee samen: het systeem mag niet discrimineren en slechte risico's uitsluiten. Dit leidt bijvoorbeeld tot het verbod op medische keuring van werknemers, waardoor mensen met een hoger ziekterisico niet aan de slag zouden komen.²⁵

De laatste twee publieke belangen overstijgen het specifieke beleidsterrein van de sociale zekerheid en gelden als noodzakelijke voorwaarden voor overheidsinterventies op vrijwel alle beleidsterreinen. De publieke belangen waar op wordt gedoeld zijn die van *rechtstatelijkheid* en *goed bestuur*. Beide publieke belangen zijn verzameltermen voor tal van concrete eisen waaraan in ieder geval voldaan moet worden en vormden in de beschreven deelterreinen belangrijke toetsingskaders voor het doorvoeren van beleidswijzigingen. Hoe het systeem er ook uitziet: er moet een beroep kunnen worden gedaan op een onafhankelijke rechter om rechten af te dwingen, waarbij ook alle overige algemene rechten en beginselen worden geborgd (bijvoorbeeld access to justice en privacy). En onafhankelijk van de vraag of publieke belangen nu worden geborgd in een publiek of een privaatsysteem, er moet worden voorzien in betrokkenheid van degenen die rechten kunnen ontnemen aan het systeem van sociale zekerheid (goed bestuur). De eis van goed bestuur bevat ook de notie van efficiëntie en transparantie. Gegeven de hier naar voren gebrachte set van publieke belangen, is de vervolgvraag of deze

publieke belangen in een meer geprivatiseerde sociale zekerheid afdoende behartigd worden. Deze vraag staat centraal in het vervolg van het onderzoek naar de borging van publieke belangen van een meer geprivatiseerde sociale zekerheid.

Beide auteurs zijn als postdoc onderzoeker verbonden aan de Vakgroep Bestuursrecht en Bestuurskunde van de Rijksuniversiteit Groningen. Zij danken prof. dr. G.J. Vonk, hoogleraar sociale zekerheidsrecht aan de RU Groningen en de VU te Amsterdam en sinds 1997 lid van de redactie van SMA, voor zijn commentaar op eerdere versies van dit artikel.

Noten

- 1 Zie over dit onderzoeksproject: www.rug.nl/rechten/faculteit/vakgroepen/bes/SIG-project.
- 2 Zie onder meer J.H. Smits, 'Het Beveridge-plan. En wat Nederland er mee deed in en na de Tweede Wereldoorlog', SMA 1992, p. 437-444; L.J.M. de Leede, 'Verdeling van verantwoordelijkheden in de sociale zekerheid', SMA 1996, p. 659-662; F.M. Noordam, 'Sociale zekerheid: Een uiterst veranderlijk verschijnsel (I)', SMA 2005, p. 272-283 en F.M. Noordam, 'Sociale zekerheid: Een uiterst veranderlijk verschijnsel (II)', SMA 2005, p. 335-345.
- 3 Of civil society E.P. de Jong, 'Over armoede en civil society', SMA 2006, p. 3-4.
- 4 Zie C.N. Teulings, A.L. Bovenberg & H.P. van Dalen, *De Calculus van het publieke belang*, Den Haag: Ministerie van Economische Zaken 2003.
- 5 Zie ook de transactiestaat zoals beschreven door D.J. Wolfson, *Transactie als bestuurlijke vernieuwing: op zoek naar samenhang in beleid en uitvoering*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2005.
- 6 Deze benadering is te vinden bij WRR, *Het borgen van publiek belang*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2000.
- 7 Vergelijk Bozeman: 'public failure occurs when neither the market nor the public sector provides goods and services required to achieve core public values', B. Bozeman, 'Public-Value Failure: When Efficient Markets May Not Do', *Public Administration Review* 2002 (62), p. 150.
- 8 G.J. Vonk, *Recht op sociale zekerheid: van identiteitscrisis naar hernieuwd zelfbewustzijn (oratie Groningen)*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2008. Zie over het recht op sociale zekerheid: S. Klosse, *Moderne sociale zekerheid, efficiency met behoud van fundamentele waarde (oratie Maastricht)*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2003 en K. Boonstra, *Fundamenten voor een sociaal Europa (oratie Amsterdam VU)*, Den Haag: BJu 2003.
- 9 Zie (in het Themanummer Wet werk en bijstand): J. Vos, 'De gemeentelijke inkomensgarantie van de WWB', SMA 2004, p. 242-249; F.M. Noordam, 'Sociale zekerheid: Een uiterst veranderlijk verschijnsel (I)', SMA 2005, p. 272-283.
- 10 W. van Oorschot, *The Dutch Welfare State: From collective solidarity towards individual responsibility*, Aalborg: Centre for Comparative Welfare Studies, working paper no. 2006-41.
- 11 H. Smitsaert, *Overzicht van het Nederlandsch armwezen*, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1910.
- 12 J. Vos, 'De gemeentelijke inkomensgarantie van de WWB', SMA 2004, p. 242-249.
- 13 M.J.A.C. Driessen, 'Aspecten van reïntegratie, arbeidsinschakeling en sanctiëring van de Wet Werk en Bijstand', SMA 2004, p. 232-240.
- 14 Zie F.M. Noordam, 'De Wet Werk en Bijstand, een introductie', SMA 2004, p. 217-231; J. Vos, 'De gemeentelijke inkomensgarantie van de WWB', SMA (Themanummer Wet werk en bijstand) 2004, p. 242-249.
- 15 M.J.A.C. Driessen, 'Aspecten van reïntegratie, arbeidsinschakeling en sanctiëring van de Wet Werk en Bijstand', SMA (Themanummer Wet werk en bijstand) 2004, p. 232-240.
- 16 E. Sol, J. Castonguay, H. van Lindert & Y. van Amstel, *Work first werkt. Op weg naar evidence based work first*, Utrecht: Divosa 2007.
- 17 Zie F.M. Noordam, 'De Wet Werk en Bijstand, een introductie', SMA 2004, p. 217-231; M.J.A.C. Driessen, 'Aspecten van reïntegratie, arbeidsinschakeling en sanctiëring van de Wet Werk en Bijstand', SMA 2004, p. 232-240.
- 18 Rb. Arnhem 8 oktober 2008, LJN BF7284.
- 19 M. van der Klein, 'Werkgeversfondsen in Twente: ongevalen, zorgende macht en lokale kostwinningspraktijken rond 1900', *NEHA-Jaarboek 2000* (63), p. 43-70.
- 20 A.A. van Rhijn, *Sociale zekerheid: rapport van de Commissie, ingesteld bij Beschikking van den Minister van Sociale Zaken van 26 Maart 1943, met de opdracht algemeene richtlijnen vast te stellen voor de toekomstige ontwikkeling der sociale verzekering in Nederland*, 's-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij 1947; F.M. Noordam, *Rechtsgrond en sociale zekerheid*, Deventer: Kluwer 2007.
- 21 J.G. Hibbeln & W. Velema, *Het WAO-debacle: de fatale misers van wettenmakers en uitvoerders*, Utrecht: Van Arkel 1993, p. 18.
- 22 Zie voor beschrijvingen hiervan in SMA onder meer W.J.P.M. Fase, 'Privatisering van de ziektewet', SMA 1995, p. 348-362; J.H.B.M. Willems, C.V. van Vuuren & I.J.M. Urlings, 'Privatisering van de ziektewet: Effecten en opinies van medische zijde', SMA 1996, p. 624-637; W.J.P.M. Fase, 'De uitbreiding van de loonbetalingsplicht bij ziekte als eerste stap op weg naar een nieuwe WAO afgelast', SMA 2003, p. 30-35; W.J.P.M. Fase, 'Van ziek zijn niet beter worden', SMA 2005, p. 3-5; J.P.M. van Zijl, 'Tien aanbevelingen voor de wetgever ten aanzien van de positie van de werkgever bij arbeidsongeschiktheid van werknemers', SMA 2005, p. 6-11.
- 23 G.J. Vonk, *Recht op sociale zekerheid: van identiteitscrisis naar hernieuwd zelfbewustzijn (oratie Groningen)*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2008.
- 24 Zie ook de eerdere bijdragen uit SMA van F.W.M. Hol, 'De beleidsconceptie met betrekking tot de stelselherziening sociale zekerheid', SMA (Themanummer Stelselherziening sociale zekerheid) 1984, p. 296-303 en W. van Oorschot, 'Solidariteit in verzekering en sociale zekerheid: analyse van een begrip', SMA 1991, p. 461-471.
- 25 Vergelijk: Wet op de medische keuringen.